

je črno valoval njegov duh. Zdaj se je nekdo zakrohotal. Vrezec? Barbič? Kamin? Ko da je zarezgetal ogromen črn konj. Nekdo je zajokal:

«O, mein verlorenes Glück,
Kehr zurück, kehr zurück!»

In ta, ki joka, in ta, ki se divje krohoče, je Bohorič sam. Potem se je vse pretopilo v bučanje, v katerem je utonila zavest.

(Dalje prihodnjič.)

POMEN ALOJZIJA JIRÁSKA V ČEŠKI NARODNI KULTURI

(1851 — † 12. III. 1930.)

V. B U R I Á N

ZAlojzijem Jiráskom je izgubil češkoslovaški narod eno izmed najdražjih in najbolj popularnih osebnosti zadnjega polstoletja. Poleg predsednika Masaryka je bil baš on najbolj znan skoro po vsej češkoslovaški zemlji, in sicer ne samo v literarnih, političnih, meščanskih krogih in med inteligenco, temveč tudi med vrstami mestnega delavstva kakor tudi preprostega ljudstva na deželi do najzakotnejših gorskih vasic. Skratka: Jiráska so poznali ali vsaj slišali o njem ne le v mestih, marveč tudi na deželi, in sicer ne samo na Češkem, kjer je deloval, temveč tudi na Moravskem in v Šleziji in v dobi pred svetovno vojno tudi v bratski Slovaški. Ni torej čuda, da je njegova smrt kljub temu, da se je vedelo za njegovo bolezen, globoko pretresla ves češkoslovaški narod. Od smrti «drugega očeta domovine», Františka Palackega, ni bilo v Češkoslovaški tako vsenarodnega žalovanja po pokojnem, kakor baš po Jirásku. Njegov pogreb in številna udeležba iz vseh delov Češkoslovaške sta temu najvidnejši priči. Po pravici se je torej o njem pisalo kot o kraljevskem pogrebu. Kajti s tako udeležbo in žalovanjem vsega naroda se pokopujejo res samo kralji! In Alojzij Jirásek si je popolnoma zaslužil vse te časti, kajti njegove zasluge za češki narod so nedvomno vprav kraljevske.

Jirásek je bil sin preprostega ljudstva, doma s severne Češke, kjer se je od davna čutil nevarni pritisk germanstva. Po svojem poklicu je bil srednješolski profesor; ki mu nadrejeni avstrijski uradi zaradi njegovega pisateljskega delovanja seveda nikdar niso bili naklonjeni, in šele po prevratu nekaj časa tudi češki senator, kjer pa pri drugih volitvah ni več kandidiral, želeč si kakor vedno le mesta ob strani. A ta preprosti, podeželski človek, kakršen je

Jirásek po svoji zunajosti in načinu svojega življenja ves čas ostal, ta skromni češki srednješolski učitelj je bil hkratu velik češki pisatelj-buditelj, ki je 40 let nepretrgoma budil v češkem narodu njegovo narodno energijo, jo jačil, da v težjih časih in skušnjah ne bi popustila in da bi se nekoč spremenila v določeno dejanje, ko bi prišel pravi čas. Tako je bil Jirásek poleg buditelja tudi bedeč in pazljiv varih svojega naroda in prerok njegove bodoče svobode. Za vse to pa mu je služilo, da, celo smelo mu služiti edinole njegovo pisateljsko pero. Če bi hoteli iskati primere, kako more pisatelj-beletrist vplivati na narodno-politični razvoj in usodo svojega naroda, ne bi mogli najti menda v nobeni svetovni literaturi tako prepričevalnega dokaza, kakor prav v češki književnosti, in sicer v Jirásku.

Jirásek se je tudi kmalu po svojih literarnih začetkih popolnoma zavedal svojih buditeljsko-političnih ciljev. Ker je izšel iz politično-filozofskega narodnega programa Palackega, je takoj vedel, da se dado samo z oživljenjem in približanjem stare češke preteklosti vzdržati in ojačiti v češkem narodu doslej še neizumrle življenjske sile in stotero pomnožene združiti in zanetiti za končno vzplamtjenje, za končni politični čin. Zato je tudi kaj kmalu, v 80. letih preteklega stoletja, začel pisati zgodovinske novele in romane. Po svojem poklicu zgodovinar modernih znanstvenih metod, je tudi k zgodovinskim snovem romana pristopal znatno drugače nego njegovi predhodniki iz preporodne in nadaljnje dobe, kakršni so n. pr. bili Jan z Hvězdy, Klicpera, Tyl in tudi Václav Beneš-Třebízský. Ti vsi so kot gojenci literarnih romantičnih vplivov slikali češko preteklost s čuvstvenim zanosom, z močnim prilivom nebrzdane fantazije in brez studija in kontrole historičnih virov in dokumentov. Seveda so tudi ti vršili zaslužno domoljubno delo, budeč narodno zavest in ljubezen do naroda.

A Alojzij Jirásek je pristopal k svojemu pisateljskemu delu predvsem z miselnega, torej realističnega stališča, ki se ga je navzel zlasti pri ruskih realistikih. Vsak njegov zgodovinski roman ali novela je bila plod marljivega in vztrajnega študija direktnih arhivalnih virov, da, celo študija posameznih pokrajin in sem spadajoče kulture in civilizacije. To je bil že znaten napredek v primeri z njegovimi predhodniki, ki so se zadovoljevali le z uganjanjem. Na ta način je šele Jirásek prvi z zgodovinsko vernostjo in psihološko resnobo osvetlil in razložil življenje najpomembnejših epoh za češki narod, njih miselna in čuvstvena gibanja ter iz vsega tega izviraajoča dejanja posameznih zgodovinskih osebnosti. Njegovo merilo pa je bilo pri tem presojanju stare češke zgodovine vedno strogo etično, narodno in človeško pravno. Pa

vse to še ne bi bilo to, kar napravi iz romana roman ali kar napravi iz romana umetniško slovstveno tvorbo. To pa je bila Jiráskova velika pripovedniška nadarjenost, njegove stilistične in koncepcijske zmožnosti, ki so se tekom časa še stopnjevale do pristno umetniške popolnosti. Tako je torej šele on ustvaril češki zgodovinski roman svetovnega formata. Prirojena poljudna preprostost in jedrnatost ter nazorna predmetnost in čuvstvena toplota so glavni znaki njegovega pripovedniškega sloga in jezika, kar je tudi prav za prav na stežaj odprlo pot njegovim knjigam med najširše vrste vsega naroda. In tudi edino tej njegovi pripovedni umetnosti je prav za prav šteti v prid, da je pisatelj v svojih številnih bralcih trajno zanetil na eni strani stare narodne simpatije za pomembna razdobja češke zgodovine (n. pr. za husitsko, pobelogorska in preporodno dobo) ter za njih posamezne heroje (Jan Žižka, Hus, Jiří z Poděbrad i. dr.), na drugi strani pa tudi antipatije do narodnih sovražnikov, kakršni so n. pr. bili kralj Zikmund, Habsburžani in njihovi pomagači, katerih se je bilo češkemu narodu vedno bati, še po stoletjih.* Toda v čast Jirásku-realistu bodi povedano, da je tudi omenjene narodne sovražnike vedno presojal v duhu zgodovinske resnice, nikoli pa s šovinistično pretiranostjo.

Z istim duhom se odlikujejo tudi njegove zgodovinske drame, ki se jih je lotil šele v zreli dobi svojega pisateljskega ustvarjanja. Tudi zanje je rad zajemal snovi iz najviharnejših dob češke zgodovine, namreč iz husitske in pobelogorske,** da bi ž njimi prav kot v svojih romanih budil in jačil po eni strani simpatije in vero, po drugi pa antipatije in silo k odporu. Dasi so torej tudi Jiráskove drame z buditeljsko-političnega stališča enakovredne njegovim romanom, jih vendar z literarno-umetniških vidikov ni mogoče primerjati ž njimi, kar velja v enaki meri tudi o njegovih igrah iz družabnega življenja.*** Kajti Jirásek je bil predvsem rojen pripovednik, kar se jasno opaža tudi v njegovih dramah — bolj ekstenzivnih kakor intenzivnih; dramatska živahnost, ki je pri njem res nedvomna, pa mu je izvrstno pomagala k dramatičnemu učinku njegovih romanov, s čimer je prav za prav prekosil tudi svojega poljskega tekmeča H. Sienkiewicza, ki pa je obratno bil večji mojster zgodovinskega patosa in slike.

* Husitsko epoho obravnava trilogija: *Mezi proudy*, *Proti všem* in *Bratstvo*; pobelogorsko dobo zlasti *Temno* in *Psohlavci*; preporodno razdobje pa domača kronika *U nás* in *F. L. Věk*.

** Na husitsko dobo se nanašata *Jan Žižka* (1905) in *Hus* (1911), na pobelogorsko pa *Emigrant* in *Lucerna*.

*** So to predvsem *Vojnarka*, s katero je začel svojo dramatsko delavnost (1890), pa *Otec*, *M. D. Rettigová* in *Samota*.

Tako je stal Jirásek ne samo kot romanopisec, temveč tudi kot dramatik skoro pol stoletja na straži čeških pravic, budil zaupanje in klical k pozornosti, dokler to vse nekako ni prešlo v kri in v meso mlajših generacij. Velik pomen njegovega pisateljskega dela se je pokazal vprav za svetovne vojne, ko ni bilo češkemu človeku niti za hip sporno, kam se mu je postaviti in kje je njegovo določeno mesto. Na tisoče in tisoče čeških vojakov, vzgojenih in ojačenih vprav s sugestivno močjo njegovih del (brali so jih v resnici po vsej fronti in v ujetništvu!) se je uprlo svojim narodnim sovražnikom in prav tako se je tudi na tisoče njegovih bralcev doma pripravljalo vsaj v mislih in srcih na končni obračun ž njimi. Brez pretiravanja smemo torej reči, da je Jirásek kot pisatelj vzgojil in pripravil poleg Masaryka — filozofa in ideologa — češki narod za končno osvobodilno akcijo, kar je potrdil tudi politično, ko je v začetku l. 1918. koncipiral ob režiranju Jar. Kvapila mogočno protiaavstrijsko izjavo čeških pisateljev.

Z doseženo svobodo in samostojnostjo češkoslovaškega naroda se je izpolnil do zadnje črke Jiráskov pisateljski program. In po-
slej je ta plodoviti pisatelj tudi nehal pisati. Cilj njegovega pisateljevanja je bil, z živo umetniško besedo buditi in vžigati, in ko je njemu in njegovemu narodu zasvetila zarja lepše bodočnosti, je zahvalil Boga kakor svetopisemski Simeon za to, da mu je dal dočakati ta trenutek ter je za trajno odložil svoje buditeljsko pero. V tem mu je bila usoda zares milostna tudi kot človeku.

TRIJE ORLI

I V A N G R A H O R

Solnce se je že dvignilo v nedeljsko jutro. Od severa veje sveži jesenski veter, v daljavi se riše novo obzorje. Robovi Alp, liki kostanjeve hoste in bele vasi med vinogradi se bližajo mestu na gori. Tolmuni Tanara se lesketajo kot okenca iz zemlje. Mesto Mondovi se budi.

Nadzorujem vojašnice prvega planinskega polka. Prva utrujenost me objema in želim si miru. Sel sem na klopico blizu orlovske kletke, njena senca mi pada na prsi, od daleč čujem zvonjenje in raztrgani mestni šum, ki ga sečejo udarci železnih voz v spodnjem mestu. Včaši zaečili vzpenjača, dosegajoča vrh.

V ozki ulici odmeva pogovor, iz njega čujem znan glas. Nehote pregledujem okolico, ali je vse v redu. Na misel mi prihaja vojak, ki je na straži zaspal. Ljudje so že blizu. Da, to je poročnikov glas. Kdo bo ž njim? Gospe, gospodične?